УДК 351.72

Е. Я. Вайсман,
здобувач, Національний університет водного господарства та природокористування

СУЧАСНІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВНОЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ

E. Weisman,
Competitor National University of Water Management and Nature

TOOLS OF THE STATE INVESTMENT POLICY

Дослідження визначає можливість впливу на інвестиційні процеси довгостроково і у заданому напрямі, з передбачуваним і в певному розумінні оптимізованим результатом. У такій постановці можлива стимулююча дія деяких інвестицій або конкретних інвестицій разового порядку в окремі галузі. Запропоновано підхід до аналізу інструментів державної інвестиційної політики, що включає методи технодинаміки. Вони дають змогу включити до аналізу оцінку якості виробничого комплексу. При цьому у двоконтурній моделі поширення інструментів державної інвестиційної політики на першому рівні виявляються короткострокові ефекти від екзогенних дій на виробничу систему, а на другому — середньо- та довгострокові ефекти проходження інвестиційних процесів та їх вплив на НТП.

The study identifies the ability to influence investment and long-term processes in a given direction, with predictable and in some sense optimized result. In this formulation, perhaps stimulating effect of certain specific investment or investment in the order of a single individual industries . An approach to the analysis tools of public investment policies , including methods tehnodinamiki . They allow you to include in the analysis of the assessment of the quality of the industrial complex . In the two-contour propagation model instruments of state investment policy on the ground level are short-term effects of exogenous actions on the production system , and the second — medium- and long-term effects of the passage of the investment processes and their impact on the NTP.

Ключові слова: інструменти, інвестиції, інвестиційна політика, капітальні вкладення.
Key words: instruments, investments, investment policy, investments.

ВСТУП

У літературі найбільш детально розглянуті виникнення й поширення інвестиційних потоків під час обговорення впливу різних інструментів, що використовуються державою. Ці інструменти широко відомі, і до них традиційно зараховують: регулювання дисконтної ставки (дисконтна політика, що здійснюється НБУ); установлення й зміна розмірів мінімальних резервів, які фінансові інститути країни зобов'язані зберігати в НБУ; операції державних установ на ринку цінних паперів такі, як емісія державних зобов'язань, торгівля ними й погашення; політика ціноутворення; податкова політика; держзамовлення й фінансування.

Значний вплив на економіку справляють тільки дуже великі разові інвестиції або досить потужні й тривалі потоки безлічі дрібних (середніх) інвестицій. Реально наука "Державне управління" займається тільки ними. Типова схема впливу інструментів державної інвестиційної політики зводиться до такого. Інструменти впливають на обсяг і ціну кредитних ресурсів. Вони безпосередньо позначаються на обсязі інвестицій. Зміна їх обсягу, наприклад, зростання зумовлює збільшення кількості робочих місць і пов'язаної із цим заробітної плати. І, як наслідок, зростання обсягу заробітної плати викликає збільшення попиту. Останній створює індуковані інвестиції й індукований попит так, як це описав Дж. Кейнс [2, с. 208]. Збільшення позичених коштів приводить також до відкриття нових рахунків у банках, що викликає мультиплікативний ефект зростання грошової маси, а це, у свою чергу, впливає на обсяг первинних інвестицій. Зростання обсягів заробітної плати забезпечує додатковий попит на споживчі товари, що зумовлює зменшення величини товарних запасів. Передбачається, що це автоматично викличе нові замовлення в промисловості. Але у господарюванні це не так або не завжди так.

Потреба з боку торговельних організацій у поновленні товарних запасів, а отже, і зростання замовлень у промисловості виникає далеко не завжди. Якщо додатковий попит, створений інвестиціями, незначно змінить рівень складських запасів, то реакції на нього у вигляді додаткових замовлень, найімовірніше, не буде. А у зв'язку з тим, що інвестиційний внесок найчастіше розділяється між товарами різних галузей, необхідна досить значна величина інвестицій, щоб створити стимул для розширення виробництва, а, отже, індукування додаткових інвестицій. Тільки у разі великих і повторюваних інвестицій виявляється вторинний виток їх "роботи", тобто ніби виникає потік вторинних інвестицій.

Замовлення з боку торговельних організацій активізують діяльність постачальників і при певному рівні такої активності може виникнути потреба в інвестиціях усередині підприємств-постачальників для забезпечення потреби ринку. Якщо рівень первинних інвестицій буде такий, що індукує зростання вторинних, то вторинні інвестиції повторять на шляху до ВВП всі раніше здійснені зв'язки і вже на вторинному витку зумовлять збільшення попиту на споживчі товари, збільшення ВВП і зайнятості.

Отже, первинні інвестиції можуть індукувати вторинні тільки за певних умов. Це мають бути або дуже потужне разове вкладення у великий проект, або досить довго існуючий потік (сукупність) різних дрібних інвестицій. Наприклад, будівництво автозаводу-гіганта або нового міста викличе значну кількість разових і постійних потреб у виробництві різних промислових продуктів і продуктів життєзабезпечення для будівельників і робітників на новому заводі або тих, що мешкають у новому місті. Видається, що сам факт виникнення вторинного потоку інвестицій може бути оцінений як ознака їх макроекономічного рівня. Надалі (до уточнення поняття на модельному рівні) будемо вважати макроекономічними тільки такі первинні інвестиції, які забезпечують виникнення вторинних. З положень про інвестиції макрорівня і більш низьких рівнів випливає й положення про те, що інструменти державної інвестиційної політики мають бути також різними за рівнями їх впливу.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Інструменти інвестиційної активності вбудовані в усі розвинені економіки. Їх слід зараховувати до макроекономічних, якщо вплив поширюється одночасно більше ніж на дві технологічно непов'язані галузі й не є наслідком активізації інвестиційних процесів у залежних галузях. Доречно уточнити положення про технологічно пов'язані й непов'язані галузі. Пропонується вважати пов'язаними ті галузі, де обмін продукцією перевершує певну частку (відсоток) від випуску всієї продукції. Наприклад, якщо вугільна галузь 30—40% своєї продукції передає металургії, то це пов'язані галузі, а якщо легкій промисловості передає всього 0,5%, то це непов'язані. Прикладом державних впливів можуть бути довгострокові цільові програми розвитку сільського господарства, система підтримки передових підприємстві, окремих регіонів. Це локальні вкладення усередині одного регіону, але постійний потік інвестицій у різні, будівництво інфраструктури у великих містах, цілеспрямований розвиток зв'язку або ракетобудування. Будь-яка тривала цільова програма, за нашими положеннями, може вийти на інвестиції макрорівня. Великі програми втягують у свою орбіту безліч галузей і за своєю значущістю виходять на рівень держави. Практично будь-яка інвестиція поширюється по системі взаємозв'язку в національній економіці на суміжні виробництва і якимось чином позначається на валовому продукті. Але навіть якщо її вплив по системі взаємозв'язків забезпечує вторинні інвестиції, то подібні інвестиції не належать до інструментів.

Два фактори дозволяють так стверджувати. Не можна забувати про розбіжності між інструментами інвестиційних процесів і самими інвестиціями. Інструменти — це формальні інституційні механізми, що забезпечують постійно діючі, повторювані впливи. Окремі конкретні інвестиції, якими б вони потужними не були, не належать до інструментів впливу.

Дослідження визначає можливість впливу на інвестиційні процеси довгостроково і у заданому напрямі, з передбачуваним і в певному розумінні оптимізованим результатом. У такій постановці можлива стимулююча дія деяких інвестицій або конкретних інвестицій разового порядку в окремі галузі. Наприклад, ефект значних вкладень в автопромисловість нас не буде цікавити, оскільки це разове рішення щодо виділення інвестиційних ресурсів. Їх відмітні риси: по-перше, вихід на макрорівень, по-друге, постійна можливість використання (державою), по-третє, обов'язковий оптимізуючий елемент (за співвідношенням витрати-результати). Діючі інструменти завжди забезпечуються конкретними інституціональними структурами.

Таким чином, у роботі ставиться завдання удосконалити цільові інструменти інвестиційної політики держави, які реалізується за двоконтурною моделлю на макро- і мікрорівнях за економічними функціями резервування та використання вторинних інвестицій.

РЕЗУЛЬТАТИ

Існує ряд класифікаційних ознак, за якими фактично розрізняються між собою інструменти інвестиційного регулювання. При цьому всі вони реально належать до інструментів державного регулювання економіки. Самі інструменти державного регулювання економіки (далі — ДРЕ) поділяються на адміністративні та економічні. У принципі таке розмежування є умовним і будь-які економічні інструменти несуть на собі відбиток адміністрування. На погляд Куценко Т.Ф., "серед економічних засобів впливу держави виділяються групи кредитно-грошових, бюджетних інструментів, державний сектор в економіці й комплекс засобів — господарське державне середньострокове загальнонаціональне програмування" [3, с. 29]. Ці засоби перебувають між собою в складному взаємозв'язку, що включає відносини взаємних підтримки зусилля ефективності, нейтральності, різного рівня протидії й взаємовиключення. Засоби ДРЕ треба розглядати не самі по собі, а в їх взаємодії із цілями і об'єктами, за допомогою цих інструментів держава прагне змінити співвідношення попиту та пропозиції на фінансовому ринку (ринку позикових капіталів) у бажаному напрямі.

Прямі державні капітальні вкладення також здійснюються у вигляді інвестицій, як у держсектор економіки, так і в приватно-державний [1]. До держсектору економіки відносяться підприємства з державними капіталовкладеннями, де контрольний або весь пакет акцій належить державі. У цьому випадку держсектор активно використовується як засіб державного регулювання інвестиційного клімату. Так, в умовах погіршення кон'юнктури, депресії й кризи, коли приватні капіталовкладення скорочуються, інвестиції в держсектор зростають. Таким чином, урядові органи прагнуть протидіяти спаду виробництва й зростанню безробіття.

За методом впливу на інвестиційні процеси інструменти можна розділити на прямі й непрямі. З вищеперелічених, мабуть, тільки держзамовлення й пряме фінансування могли б бути зараховані до прямих методів інвестиційного регулювання. Але з викладених позицій сам інститут держзамовлень і фінансування може бути зарахований до макроекономічних інструментів з певною натяжкою. Вимоги переходу первинних інвестицій у вторинні, сталість дії й передбачуваність результату із роботою не завжди співвідносяться з держзамовленням і цільовим фінансуванням. Разом з тим практична відсутність інструментів прямої дії в наборі інструментів інвестиційного регулювання — найважливіша його характеристика. Нижче буде показано, що в ряді випадків саме цей факт робить набір класичних інструментів непрацездатним.

Економічні системи неоднорідні і їх устрій різний. У зв'язку з тим, що існують різноманітні за якістю ринкові економічні системи, необхідно обгрунтувати можливості використання в кожній з них тих чи інших макроекономічних інструментів.

У літературі не вдалося знайти класифікації різних економік по можливості сприйняття ними впливів макроекономічних інструментів інвестиційної активності (МІІА). У зв'язку із цим автором пропонується у першому наближенні заповнити цей пробіл таким чином. Усі ринкові економіки розділимо на три умовних рівні. Два крайніх стани з них легко визначаються: високоорганізовані економічні системи, де інструменти працюють повною мірою і вже історично підтвердили свою цінність і значущість. Слабкоорганізовані ринкові системи, характерні для меншорганізованих у цьому плані країн і економік, що розвиваються, рівня Індії або Пакистану. Ряд країн займає проміжне становище між високоорганізованими ринковими системами і слабкоорганізованими. Їх відносимо до економік середнього рівня організації ринкової системи.

Навіть така умовна, але фактично якісна класифікація дає змогу на модельному рівні зробити значущі висновки про сферу існування того чи іншого макроекономічного інструмента. Причому обмеження на їх використання випливають із особливостей функціонування економік трьох виділених рівнів.

Аналіз свідчить що, всі прийняті в економічній науці інструменти добре працюють у розвинених економіках, в економіках так званих слаборозвинених країн і в економіках неринкових — вони практично не діють. Не викликає сумніву, що економічна система грунтується на безперервному взаємному пристосуванні економічних агентів, що раціонально зіставляють свої витрати й вигоди в ході взаємодії з іншими агентами з метою збільшення власної чистої вигоди та дотримуючись при цьому певних "правил гри". Але, відштовхуючись від тих самих вихідних спроб, різні економічні школи отримують різні висновки. Так монетаристський підхід впливу держави на інвестиційну активність, оскільки саме він із середини 70-х рр. користується найбільшою популярністю. Він визначається таким чином: "Монетаристи виходять із того, що ринок являє собою саморегулюючу систему і здатен сам вийти на ті пропорції, які забезпечать ефективний розвиток. Тому ринку не слід заважати. Держава, підтримуючи малоефективне виробництво дешевим кредитом, іде проти його вимог... Фрідман рекомендує використовувати дорогий кредит, підвищивши для цього дисконтну ставку відсотка. Ефективних виробників, що залишилися на ринку, держава може стимулювати пільговою податковою політикою. Це підсилить стимули їх ділової активності, і, як наслідок, виникне ситуація, що сприятиме розвитку виробництва й інвестуванню. На цій основі може збільшитися сукупна пропозиція товарів, зникне безробіття" [1, с. 762].

Тобто монетаристський підхід зводиться до того, що за рахунок жорсткості кредитно-грошової політики (підвищення ставки відсотка r) економічно неефективні підприємства будуть розорятися, а більш ефективні зможуть продовжити своє існування. Таким чином, середній рівень ефективності в економіці підвищиться. Мова по суті йде про те, щоб сконцентрувати інвестиції й розвивати найбільш ефективні підприємства. Підсвідомо наявне розуміння того, що більш ефективний виробничий комплекс "витягне" на собі через якийсь час і всю економіку.

Але ніяких гарантій того, що інвестиції будуть спрямовуватися в потрібні напрями і їх буде достатньо, щоб підвищилася загальна якість комплексу, та того, що робітники з підприємств, які розорилися, будуть знову прийняті на роботу, цей підхід не дає. Відповідно, в його рамках неминучий "гарний" структурний спад на першому етапі може перетворитися в "погану" загальну кризу всієї економічної системи. Слід також зазначити, що монетаристська концепція орієнтована, у першу чергу, на боротьбу з інфляцією, а це завдання найбільш просто вирішується саме засобами кредитно-грошової політики.

Розглядаючи кейнсіанський підхід, слід зазначити, що в цьому випадку на перший план виступає боротьба з безробіттям, оскільки вона викликає скорочення сукупного попиту. Саме тому Кейнс пропонує урядам зосередитися на бюджетній політиці — фінансувати суспільні роботи (тобто заходи, що забезпечують додаткову зайнятість), що приведе до збільшення сукупного попиту [2, с. 226]. У рамках кейнсіанського підходу використовуються приблизно такі міркування: національний дохід Y у замкнутій економіці витрачається на споживання C, заощадження S, і, крім цього, зібрані податки витрачаються державою: $Y = C + S + G$.

Відмітимо, що ні кейнсіанська, ні монетаристська схеми неуніверсальні й застосовні лише при дотриманні безлічі найрізноманітніших умов. При механічному перенесенні кожної з таких схем в іншу економічну ситуацію вони не будуть працювати так, як очікується, і, найімовірніше, призведуть до абсолютно інших результатів, а не до тих, які планується одержати. Навіть у тих умовах, аналіз яких лягає в основу більшості сучасних концепцій макроекономічної теорії, в умовах промислово розвинених країн Заходу ці концепції незавжди працюють. Наприклад, при розгляді запропонованої Фрідманом фінансової політики дослідники відзначають, що "...спад 1980—1982 рр. набув особливо гострих форм у країнах, які проводили стримувальне зростання грошової маси за монетаристською схемою. Це призвело до посилення спаду масовим банкрутствам і зростанням безробіття" [1, с. 308]. Таких прикладів можна навести безліч. Відповідно, у тих країнах, економічна ситуація в яких помітно відрізняється від тієї, для якої розроблялися дані макроекономічні концепції, результат застосування останніх стає ще більш непередбаченим. Прикладом цього є Україна й інші країни СНД.

Питання про те, які саме заходи впливу на інвестиційну активність відіграють в економіці першорядну, а які — другорядну роль, є одним з визначальних у прихильників різних теорій. Показові тут ті багаторічні дискусії, які ведуться серед представників рівних напрямів економічних учень із приводу того, що послужило причиною найглибшої економічної кризи 30- рр. — Великої депресії, і які саме заходи сприяли її подоланню [1]. Та обставина, що прихильники кейнсіанства вважають, що більш стійким і тому більш виправданим є вплив на економіку через бюджетну політику, а монетаристи, навпаки, думають, що більш стійкий вплив забезпечує грошова політика, не дає змоги в реальності зробити однозначний вибір ні на користь тієї, ні на користь іншої концепції. Судячи з того, що немає вирішальних доводів в обох сторін, мова тут скоріше йде про принципову неможливість досягти однозначних результатів у рамках даних підходів.

Певну можливість аналізу ефективності монетаристського й кейнсіанського підходів дає використання макроекономічного зв'язку інвестицій — дохід. Економісти наводять спрощену схему динамічної моделі взаємовпливу елементів моделі IS-LM, що узагальнює як кейнсіанський, так і монетаристський підходи [1]. Спрощення в основному стосуються деяких екзогенних змінних товарного ринку й ряду проміжних блоків фінансового ринку. Ця нерівновага, узагальнена модель ринкової економіки при $h=0$ і $g > 0$ відповідає кейнсіанському підходу до аналізу процесів макроекономіки, а при $h > 0$ та $g = 0$ — монетаристському. У першому випадку передбачається, що надлишкова кількість грошей в обігу призводить до зниження ставки відсотка, попит на гроші Мр не залежить від норми відсотка, і тоді надлишок грошей в обігу зумовлює інфляційне зростання цін на ринку, що також підвищує попит на гроші. Зниження (збільшення) відсоткової ставки в першому ви-

падку викликає зростання (зниження) обсягу виробництва, а в другому наявне тільки посилення (ослаблення) інфляції.

Ця модель відображає найбільш істотні аспекти взаємодії товарного й фінансового ринків і може при відповідних значеннях екзогенних параметрів застосовуватися для аналізу взаємодії бюджетно-податкової й кредитно-грошової політики. Незважаючи на наявність великої кількості екзогенних факторів, вона також здатна відображати і тенденції "кінцевих ефектів" завдяки своїм динамічним властивостям.

Розробка теоретичних макроекономічних концепцій, визначення їх параметрів і прогнозне моделювання макроекономічних явищ базуються на ex post аналізі обмеженого набору високоагрегованих показників, об'єднаних у систему національних рахунків. Існуючі між різними науковими напрямами й школами розбіжності висновків такого аналізу із практикою дають підстави думати, що розгляду піддається лише верхівка айсберга, тоді як його більша частина залишається прихованою від дослідження (якщо дотримуватися постулату про принципову пізнаваність економічних явищ). Тобто варто зробити висновок, що й використання такого типу моделей не дає можливості одержати результат, досить переконливий для прогнозу й управління реальною ситуацією.

Умови, які викладені вище, не завжди піддаються макроекономічному аналізу, оскільки сягають своїм корінням зовсім різних сфер у макроекономіці, у суспільно-політичних відносинах, у технології тощо. Однією з найважливіших складових варто вважати виробничий комплекс країни. Разом з тим цілісної картини його функціонування виробничого потенціалу ці гіпотези не дають. У повному значенні він продовжує залишатися "чорною скринькою" як при побудові макроекономічних моделей, так і при розробці базових макроекономічних концепцій (кейнсіанці і монетаристи). Спроби врахування міжгалузевих або міжсекторних взаємодій у рамках моделі "витрати — випуск" Леонтьева, що стала практично невід'ємною складовою більшості серйозних макроекономічних моделей, призводять до надмірного збільшення їх розмірності (1000 і більше рівнянь) [1]. При цьому якість моделей, найімовірніше, не підвищується, оскільки сам процес функціонування виробничого комплексу не зачіпається, і "чорна скринька" залишається "чорною скринькою". Модель "витрати — випуск" виявляє, насамперед, прямі зв'язки у виробничому комплексі, але існуючі в ньому зворотні зв'язки й ендогенні залежності практично не зачіпаються. Крім того, ніяк не враховується дія на рівень впливу прямих і зворотних зв'язків особливостей структури і якості кожного конкретного виробничого комплексу.

Тому пропонується підхід до аналізу інструментів державної інвестиційної політики, що включає методи технодинаміки. Вони дають змогу включити до аналізу оцінку якості виробничого комплексу. При цьому у двоконтурній моделі поширення інструментів державної інвестиційної політики на першому рівні виявляються короткострокові ефекти від екзогенних дій на виробничу систему, а на другому — середньо- та довгострокові ефекти проходження інвестиційних процесів та їх вплив на НТП.

На макрорівні вторинний потік інвестицій утвориться тільки у разі подолання первинними інвестиціями бар'єра другого контуру. Якщо макроекономічний регулятор забезпечує вторинний потік інвестицій, то він відповідає своєму призначенню, якщо ні, то не відповідає.

Розглянемо зміст моделі на прикладі дії "змінного фактора", одного з макрорегуляторів норми резервування або розміру відрахувань комерційними банками до обов'язкових резервів. В Україні вона встановлюється документом Національного банку України (НБУ). В інших країнах залежно від особливостей банківських систем також існують подібні нормативні акти.

Наприклад, у США Федеральна резервна система (ФРС) використовує право встановлювати конкретну величину резервних вимог для банків-членів (у межах, встановлених конгресом), а також можливості розширювати або скорочувати обсяг резервів у доларах. Саме так ФРС коректує кредитну діяльність комерційної банківської системи й процес емісії грошей [1].

Використовуючи залежність між фінансовим регулятором, обсягом і ціною кредитних ресурсів, розглянемо механізм дії даного регулятора і його вплив на інвестиційні показники економіки.

ВИСНОВКИ

Як виявляється, всі прийняті в економічній науці інструменти добре працюють у розвинених економіках. В економіках так званих слаборозвинених країн і в економіках не ринкових вони практично не діють. Не викликає сумніву, що економічна система грунтується на безперервному взаємному пристосуванні економічних агентів, що раціонально зіставляють свої витрати й вигоди в ході взаємодії з іншими агентами з метою збільшення власної чистої вигоди та дотримуючись при цьому певних "правил гри". Але, відштовхуючись від тих самих вихідних спроб, різні економічні школи доходять різних висновків. З вищевикладеного випливає, що ні кейнсіанська, ні монетаристська схеми не універсальні й застосовні лише при дотриманні безлічі найрізноманітніших умов. При механічному перенесенні кожної з таких схем в іншу економічну ситуацію вони не будуть працювати так, як очікується, і, найімовірніше, призведуть до абсолютно інших результатів, а не до тих, які планується одержати. Навіть у тих умовах, аналіз яких лягає в основу більшості сучасних концепцій макроекономічної теорії, в умовах промислово розвинених країн Заходу ці концепції не завжди працюють.

Запропоновано підхід до аналізу інструментів державної інвестиційної політики, що включає методи технодинаміки. Вони дають змогу включити до аналізу оцінку якості виробничого комплексу. При цьому у двоконтурній моделі поширення інструментів державної інвестиційної політики на першому рівні виявляються короткострокові ефекти від екзогенних дій на виробничу систему, а на другому — середньо- та довгострокові ефекти проходження інвестиційних процесів та їх вплив на НТП.

Література:

1. Історія економічних учень / [за ред. В.Д. Базилевич (проф.)]. — К: КНТСУ, 2004. — 1250 с.

2. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег / Дж.М. Кейнс [Пер с англ. Н.Н. Любимов, Ред. пер. Л.Н. Кураков]. — М.: Гелиос АРВ, 1999. — 352 с.

3. Куценко Т.Ф. Державне регулювання економіки / Т.Ф. Куценко, А.Є. Никифоров, С.М. Чистов. — К.: КНЕУ, 2000. — 440 с.

References:

1. Bazylevych, V.D. (2004), Istoriia ekonomichnykh uchen' [History of economic studies], KNTSU, Kyiv, Ukraine.

2. Keynes, J.M. (1999), Obschaia teoryia zaniatosty, protsenta y deneh [General Theory of employment, interest and of money], Helios ARV, Kyiv, Ukraine.

3. Kutcenko, T.F. Nikiforov, A.E. Chistov, S.M. (2000), Derzhavne rehuliuvannia ekonomiky [State Regulation of Economy], KNEU, Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2014 р.